

– тамо је реч о ритуалним облицима који су у функцији настављања живота. Одвојена од обредног, осамостаљена и без конекција са старим архаичним виђењем света, савремена култура не само да губи могућност увида у семантичко поље усмених форми које су пратиле обред, већ им придаје неадекватна и нефункционална значења (вулгарно, непристојно).

Писана научним стилем, разумљивим и широј читалачкој публици, ова студија Зоје Карановић и Јасмине Јокић представљаће из многих разлога незаобилазну литературу у проучавању усменог стваралаштва, нарочито његових конекција са обредом, обредном еротиком и смехом.

Данијела Поповић

ПЈЕВАЧИЦЕ ВУКА СТЕФ. КАРАЦИЋА

(Љубомир Милутиновић: *Пјевачице Вука Стеф. Караџића*, Филозофски факултет, Бања Лука, 2010)

Филозофски факултет у Бањој Луци 2010. године објавио је занимљиву књигу *Пјевачице Вука Стеф. Караџића* коју је написао Љубомир Милутиновић, професор Филозофског и Филолошког факултета у Бањој Луци. Љубомир Милутиновић бави се историјом књижевности, а објавио је и књиге: *Методички приступ приповијести* (2003), *Жене пјевачице српских народних пјесама* (2008) и *Горан Радловић Бимбо* (2010).

Књига се састоји од увода, општег и посебног дијела и закључка. Општи и посебни дио имају низ поглавља од којих се истичу: Народне пјесме и фолклорни записи, Гусларске школе, „У чијој су руци гусле, у тога је и снага“, Народне пјесме и њихови пјевачи, Откривање пјевача и записивача, Слијепа Живана, Слијепа Јеца, Шљепица из Гргуреваца, Слијепица Степанија и Откривање женског сложеног бића. Свако поглавље има низ одломака које ћемо представити у основним цртама како би се схватио циљ и значај ове публикације.

У уводном дијелу аутор наговјештава основне тезе које ће обрађивати у књизи. Основни циљ књиге је да се предочи битна улога жена пјевача десетерачких епских пјесама. О Вуковим пјевачима писали су Војислав М. Јовановић, Светозар Марковић, Никола Банашевић, Видо Латковић, док је Љубомир Зуковић доста дубље расвијетлио значај Вукових пјевача, посебно жена. Народне пјесме пред-

стављају највеће богатство у свеукупној српској књижевности и то највише због своје „оригиналности“. Њиховом тумачењу приступио је и Љубомир Милутиновић, с надом да ће његово истраживање допринијети науци и показати истинску вриједност епске поезије.

У општем дијелу упознајемо се са поријеклом народне књижевности, покушајима да се установе њена старост, први историјски документи о њој, прва биљежења, прва сакупљања и објављивања народних пјесама. Милутиновић упозорава да је тешко „бар и приближно установити вријеме настанка народне епике, а било би и превише слободно рећи да се она појавила први пут на томе и томе мјесту, у то и то вријеме и поводом тога и тога догађаја.“

Термин народна књижевност први је употребио француски књижевник Монтењ, док је Вук Караџић заслужан за прихватање овог термина код Срба. Сматра се да је народна епика код Срба постојала и прије Косова. Међутим, на почетку је њен значај био оспораван и Вук је наилазио на неразумијевање. Уз велику подршку Копитара, Вук је наставио да сакупља епске пјесме видећи у њима непроцјењиво благо српског стваралаштва. Најранији помени о народној књижевности потичу од 6. вијека, када је „Прокопије записао како су једном Грци напали Словене који су заспали пјевајући“. Најстарији записи потичу од византијског цара Константина Порфирогента, затим из *Љетописа попа Дукљанина*, Доментијанове биографије о животу св. Симеона и других дјела. Прва биљежења епских народних пјесама потичу од италијанског пјесника и хроничара Рођера де Паченца, затим од Петра Хекторовића у дјелу *Рибање и рибарско приговарање* из 1555. године и задарског пјесника Јуреја Бораковића у епу *Вила Словинка*. Прву збирку пјесама приредио је Иван Матијашевић под називом *Попијевке словинске*, с краја 17. или почетком 18. вијека. Алберто Фортис је забиљежио десетерачку епску пјесму „Асан-агиница“ у дјелу *Пут по Далмацији*, чиме је епској пјесми отворио врата ка Европи.

Код Срба највише се за епске пјесме залагао Вук Стеф. Караџић, али и Лукијан Мушицки који је много помагао Вуку, иако му Вук у својим књигама није исказао заслужену похвалу. Вук први почиње да објављује дјела епског народног стваралаштва у Срба. Велико европско интересовање за српску епску народну пјесму започиње са Италијаном Албертом Фортисом. Међутим, српске епске пјесме нису нимало биле стране ни у Њемачкој (Гете, Грим), Пољској и Енглеској.

Љубомир Милутиновић спомиње и постојање гусларских школа. Једна од њих је Иришка сљепачка академија за коју се не може тачно тврдити да је постојала јер је многи оспоравају, али легенда о њој постоји. Сламенска школа постојала је у 19. вијеку. О ученицима ове школе бринуо се Марко Абек чија је жена била гусларка. Одређен број гуслара и пјевача из Сламенске школе окупљао се око Томе

Прелића. Гусле су биле неизоставни дио сваке куће. Биле су, према ријечима Љ. Милутиновића, и оружје и икона. Оне су Србима улијевале снагу. Пјевале су о слободи, побједама, поразима, љубави и мржњи. Гусле чине нераскидиву везу између прошлости и будућности.

Једна од основних одлика епског пјесништва је промјенљивост, која зависи од времена и простора, географских и језичких одлика. Тако постоје пјесме које имају неколико варијанти. Многе епске пјесме имају стереотипне почетке, завршетке, описе, поређења, епитете, симболе и бројеве, што „чини епско пјесништво традиционалним, колективним и народним.“ Важно је споменути да народни пјевачи нису само преносиоци и чувари епске пјесме већ и њени ствараоци.

Слијепи пјевачи-гуслари ишли су од мјеста до мјеста и пјевали за вријеме црквених свечаности, на вашарима или неким другим свечаностима. Они су преносиоци народне епике коју је Вук нарочито цијенио. Допринос жена у стварању и очувању народних пјесама није нимало безначајан. Оне су одиграле велику улогу у очувању епске пјесме. Штитиле су је од заборавља. Велики је број српских гусларки међу којима се највише истичу: слијепа Живана, слијепа Јеца, анонимна сљевица из Гргуреваца, Госпава дјевојка (Гола Ђевојка), слијепа Степанија и друге. Аутор је посебно истакао и гусларке Олгу Ковачевић и Косану Марић. Нису биле познате само слијепе гусларке које су пјевале око цркви и манастира већ и оне које су пјевале у својим кућама, на свадбама и славама. Љубомир Милутиновић жели да скрене пажњу како је данас сасвим мали, незнатан број гусларки и да се полако искорјењује овај занат који је у прошлости био понос српског народа. Вук Стеф. Карацић је посветио врло мало пажње личностима пјевача од којих је добивао пјесме, тако да су многе епске пјесме остале без „аутора“. Чак и за оне пјесме за које знамо ко је пјевач имамо јако мало података. Често је једини податак назив мјеста у којем је живио. Зато, када се ради о Вуковим пјевачима, критичари могу само да покушавају одгонетнути ко би могао коју пјесму испјевати. То тврде по неким општим мјестима која су карактеристична за поједине гусларе. Најтеже је разлучити коју је пјесму испјевала слијепа Живана, а коју слијепа Јеца, јер је њихов стих скоро идентичан, што није никакво чудо ако се зна да је слијепа Јеца била Живанина ученица. Оно што знамо о Живани јесте да се презивала Антонијевић и да је живјела од просјачења.

Вуков *рачун* о женским пјевачицама није потпун. Пјевачи нису били његова преокупација и то му се замјера, али зато наука у другој половини 20. вијека (Св. Матић, В. Латковић, В. Недић, Љ. Зуковић) покушава открити које пјесме припадају женама пјевачима. Вук Карацић није оставио никакве исцрпне податке о пјевачима од којих је записивао епске пјесме, тако да савремени критичари могу само да на

основу пјесама које су ти пјевачи оставили иза себе говоре о њиховим карактерним цртама, о томе одакле су и куда су све били. Једна од таквих пјевачица је и слијепа Живана, за коју је Вук забиљежио да је „однекуд из Србије.“ На основу пјесама за које се тачно зна да су испјеване од слијепе Живане и за оне које се сматрају да су њене, аутор књиге износи неке основне особине Живаниног пјевања. Споменуте Живанине пјесме у књизи су: „Како се крсно име служи“, „Ко крсно име слави, оном и помаже“, „Марко Краљевић и Алил-ага“, „Марко Краљевић и 12 Арапа“, „Љутица Богдан и војвода Драгија“, „Вучко Љубичић“, „Наход Момир“, „Невјера љубе Грујичине“, „Женидба Теодора од Сталаћа“, „Марко Краљевић и вила“, „Смрт војводе Каице“, „Иво Сенковић и ага од Рибника“, „Турци у Марка на слави“, „Зидаће Манасије“ и „Гаја и његов ујак“. Према ријечима Љубомира Милутиновића, особеност Живаниног пјевања јесте склоност да пјева о народним обичајима, вјеровањима, празницима и крсним славама. Живана слика старо патријархално друштво, патријархалну породицу и, како истиче аутор, она је „чувар старих вјеровања о српском празнику предака.“ Код ње се истиче љубав према човјеку и односу човјека према човјеку. Њене пјесме красе топлина и срдачност које је унијела у епске пјесме. У препознавању њених пјесама истичу се стереотипи које користи у свим пјесмама, а то су мотив одласка у лов, број дванаест, неодлучност, често кориштење синтагми *госпођа невјеста*, *госпођа краљица*, *госпођа дјевојка*, придјева *красни* итд. У неким њеним пјесмама критичари проналазе компарацију са свјетском књижевношћу (митовима и легендама). Такође, истражују да ли су поједини јунаци споменути у епским пјесмама стварно постојали или су плод маште народних пјевача.

Једино што знамо о слијепој Јеци јесте да је умрла 12. јануара 1828. године у Земуну, а њена мајсторица слијепа Живана 20. децембра 1827. године. Право име Јецино било је Јелисавета и била је супруга земунског слуге Павла Јовановића. Умрла је деветог дана по порођају. Иза себе је оставила трогодишњег сина Косту. Вук је од слијепе Јеце добио четири пјесме, од којих је објавио три, а то су: „Љуба богатог Гавана“, „Смрт војводе Пријезде“ и „Јерко Латинин и Галовран Лука“. Пјесму „О Арсенију патријарху“ Вук није штампао већ се налази међу његовим рукописима. Особености Јециног пјевања су сажетост, присуство хришћанских мотива и породична осјећања. У пјесми „Смрт војводе Пријезде“ главна јунакиња је Пријездина љуба, Јелица. Слијепа Јеца се поистовијетила са храброшћу и одлучношћу Пријездине љубе, па јој је тако дала своје име.

О сљеписици из Гргуреваца се мало зна. Она је остала непозната и непримјећена. Вук је од ње добио пјесме о Косову, укупно шест пјесама. Пјесме је казивала монаху Стефану, а Лукијан Мушички их

је послао Вуку. Њене пјесме су: „Пропаст царства српскога“, „Косовка дјевојка“, „Обретеније главе кнеза Лазара“ и „Марко Краљевић укида свадбарину“ и неколико пјесама за које критичари сматрају да их је испјевала, а то су : „Мусић Стефан“, „Дјевојка надмудрила Марка“ и „Марко Краљевић и соко“. Љубомир Милутиновић истиче да је гргурвачка сљевица добро знала гусларски занат и да је у том послу била професионалац. Све њене пјесме припадају косовском циклусу, тако да неки сматрају да њено поријекло води са Косова. Често се истиче савршенство њених пјесама. О њој не знамо ни како је изледала, ни како се облачила и какав је глас имала. Једну од битних карактеристика њених пјесама запазио је Видо Латковић, а у књизи *Пјевачице Вука Стеф. Караџића* Љубомир Милутиновић преноси да се све њене пјесме „завршавају пословичким стиховима“.

Слијепа Степанија је родом из Јадрана. Вук је од ње записао пјесме чији су предмет пјевања свеци, а то су: „Свечи благо дијеле“, „Свети Никола“ и „Свети Саво“. Ове пјесме Вук је уврстио у неисторијски циклус. Од ње је добио и једну историјску пјесму „Царица Милица и Владета војвода“. Главни мотиви њених пјесама су хришћански мотиви.

У поглављу „Откривање женског сложеног бића“ аутор је посебну пажњу посветио женским ликовима у пјесмама слијепих пјевачица. Истакао је како су оне приказиване, њихов друштвени статус, њихове емоције, праведност и хуманост. Како би се схватила сложеност женског бића прво се мора споменути тежак, неподношљив положај жене која је морала да трпи и ћути. Увијек се морала прилагођавати вољи других и била је „биће другог реда“. У себи као да су носиле сву патњу свијета које је наметало вријеме, посебно послје Косовског боја. Истакнуте женске јунакиње епске народне пјесме су Косовка дјевојка и Пријездина љуба Јелица. Косовка дјевојка је уједно и један од најтрагичнијих женских ликова у народној књижевности. Лијепа и млада дјевојка у боју је изгубила вјереника, а послје боја њену част жели да одузме Арап. Јелица, као симбол оданости и вјерности, заједно са својим мужем скаче у Мораву како не би постала љуба Турчину. Њена вриједност је исказана у пожртвованости да прати свог мужа и буде му вјерна, у добру и злу. Како имамо примјер вјерне љубе, тако имамо и примјер невјерне. У пјесми „Невјера љубе Грузјичине“ Максимија продаје свог мужа за обећано богатство Турака. Она није издала само мужа већ и сина. Њена љепота надалеко је позната и као разлог за превару наводи се само луда младост. На крају је добила заслужену казну.

Лик мајке у народној пјесми је важан. У мајку се гледа као у светињу. Мајчино срце увијек је испуњено страхом и стрепњом док испраћа и дочекује вијести са бојишта. Љубомир Милутиновић истиче